

Aleksander Wróbel**INSTYTUCJA DOBROWOLNEGO ODSTĄPIENIA
OD POPEŁNIENIA PRZESTĘPSTWA ORAZ CZYNNEGO ŻALU
W ROSYJSKIM PRAWIE KARNYM**

Wybitny rosyjski karnista N. Tagancew napisał, że sprawca podlega karze zgodnie z wymogami ustawy karnej, ale zdarzają się sytuacje, w których cierpienie będące skutkiem wyrzutów sumienia jest o wiele dotkliwsze niż jakakolwiek kara. Karząc sprawcę, pragniemy bowiem pokazać mu niepoprawność jego działań oraz ich niezgodność z prawem, natomiast w sytuacji gdy ten sprawca samodzielnie zdał sobie z tego sprawę i żałuje za swoje czyny, kiedy zadośćuczynił wyrządzone krzywdy, przywrócił naruszony porządek do poprzedniego stanu – o ile było to możliwe – nie będzie sprawiedliwe ponoszenie przez niego odpowiedzialności karnej, bo będzie to sprzeczne z zasadą „nie karz za to samo dwa razy”¹. Słowa N. Tagancewa z pewnością stanowiły załączek rozwoju wielu instytucji rosyjskiego prawa karnego, wśród których należy wymienić szeroko rozumiany czynny żal.

Doktryna rosyjskiego prawa karnego² przyjmuje w obowiązującym kodeksie karnym podział na dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa oraz czynny żal. Czynny żal jest dopuszczalny jedynie po dokonaniu czynu przestępnego, a dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa ma postać zaprzestania działań mających na celu przygotowanie aktu przestępnego albo zaprzestanie czynności, które są bezpośrednio skierowane na popełnienie przestępstwa, o ile osoba ta zdawała sobie sprawę z możliwości doprowadzenia przestępstwa do końca. Początkowo podział ten, jak i sama instytucja czynnego żalu nie były uregulowane w ustawach karnych.

Aby lepiej zrozumieć ewolucję omawianych instytucji, zasadne jest przedstawienie jej rozwoju historycznego w ustawach karnych obowiązujących na

¹ Н.С. Таганцев, *Русское уголовное право*, Т. 2, Москва, 1994. s. 67–68.

² Tytuł zawiera rozróżnienie instytucji czynnego żalu oraz dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa, co jest podyktowane podziałem przyjętym przez ustawodawcę rosyjskiego oraz doktrynę prawa karnego. Rozróżnienie to zostanie szerzej omówione w artykule.

terytorium dzisiejszej Rosji. Przegląd ten warto rozpocząć od ustaw karnych, które były w większym stopniu usystematyzowane i nie służyły jedynie „budowie ładu komunistycznego” poprzez korzystanie z uniwersalnego instrumentu, którym jest analogia. Sięgnijmy zatem do ustawy karnej z 1960 r. Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dalej KK 1960). Nie definiowała ona pojęcia czynnego żalu. Wyjątkiem był artykuł 174 *Części szczególnej* KK 1960, który przewidywał zwolnienie od odpowiedzialności karnej osoby, która wręczyła łapówkę, jeśli osoba ta dobrowolnie zawiadomiła o tym odpowiednie organy ścigania. Kolejno w Uchwale Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 13 stycznia 1960 r. o uzupełnieniu art. 1 Ustawy o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko państwu wskazano, że odpowiedzialności karnej nie podlega obywatel ZSRR zawerbowany przez wywiad zagraniczny w celu działania przeciwko ZSRR, jeśli przestępstwo to nie było dokonane i osoba ta dobrowolnie zawiadomiła organy państwowe o współpracy z obcym wywiadem. Uchwała ta została zamieszczona w uwagach do art. 64 KK 1960 r. i była następstwem kilku sytuacji, w których osoby przyznały się do zdrady państwowej i zawiadomiły o tym odpowiednie organy³. Zwolnienie od odpowiedzialności karnej miało być swego rodzaju zachętą do takiego postępowania. W związku z pozytywnymi efektami takich działań w 1996 r. omawiana instytucja została wprowadzona do Kodeksu Karnego Rosyjskiej Federacji z 1996 r. (KK 1996) w art. 75 ust. 1⁴.

Dobrowolne odstępianie od popełnienia przestępstwa było szczątkowo uregulowane w KK 1960, ale nie zostało tam wprost zdefiniowane. W art. 16 kodeks ten przewidywał, że przy dobrowolnym odstępianiu od popełnienia przestępstwa osoba podlega odpowiedzialności karnej tylko w sytuacji, gdy popełniony przez nią czyn zawierał znamiona innego przestępstwa. Słusznie wskazywano w literaturze, że przepis taki zamiast promować działania polegające na dobrowolnym odstępianiu od popełnienia przestępstwa podkreślał możliwą odpowiedzialność sprawcy za inne przestępstwo⁵. KK 1996 znacząco rozszerzył regulację dotyczącą dobrowolnego odstępiania, wprowadzając rozbudowany art. 31, który definiuje dobrowolne odstępianie, określa jego status prawny i odpowiada na pytania dotyczące stosowania tej instytucji przy współsprawstwie.

Dobrowolne odstępianie od popełnienia przestępstwa w literaturze tamtych lat definiowano jako zaprzestanie kontynuowania i zaniechanie doprowadzenia do końca podjętego przestępczego działania, o ile istniała możliwość doprowa-

---

³ Н.Ф. Кузнецова, *Курс уголовного права в пяти томах*, Т. 2: *Общая часть: Учение о наказании*, Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой, Москва 2002, s. 105.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Н.Ф. Кузнецова, *Курс уголовного права в пяти томах*, Т. 1: *Общая часть: Учение о наказании*, Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой, Москва 2002, s. 309.

dzenia go do końca przez sprawcę. Wyszczególniano trzy cechy tej instytucji: dobrowolność, ostateczność oraz świadomość możliwości dokonania przestępstwa. Cecha trzecia oznacza, że osoba miała możliwość dokonania przestępstwa, lecz w trakcie realizacji znamion czynu zabronionego zaprzestała działań przestępczych. Działanie powinno być zaprzestane dobrowolnie i ostatecznie. W przypadku chwilowej przerwy w działaniu przestępczym ostateczność zaprzestania nie miała miejsca. D. Diadko dopuszczał dobrowolne odstąpienie również wtedy, gdy sprawca nie doprowadził przestępstwa do końca, realizując tym samym znamiona dobrowolnego odstąpienia, po czym je popełnił na skutek ponownego powzięcia zamiaru⁶. Uznawano, że dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa w tym przypadku jest tymczasowe, niepełne i z punktu widzenia odpowiedzialności karnej nie ma znaczenia, ponieważ zamiar jest realizowany w terminie późniejszym. Trzecią cechą dobrowolnego odstąpienia obwarowano dwoma warunkami. Pierwszym z nich jest chęć zaprzestania działania przestępczego oraz uświadomienie sobie przez osobę możliwości doprowadzenia przestępstwa do końca.

Niektórzy autorzy dopuszczali spełnienie przesłanek potrzebnych dla zajęcia dobrowolnego odstąpienia również wtedy, gdy sprawca zaprzestał działań przestępczych na skutek przekonania, że nastąpiły wydarzenia, które w rzeczywistości nie miały miejsca⁷.

Wszystkie przywołane warunki musiały być spełnione łącznie, ażeby sprawca mógł skorzystać z dobrodziejstw dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa.

Należy podkreślić, że KK 1960 r. nie uzależniał skuteczności dobrowolnego odstąpienia od motywów sprawcy. Uważano, że tymi motywami mogą być zarówno szczerzy żal, jak i współczucie względem ofiary lub strach przed karą. M. Achmedowa wskazywała, że pobudki dobrowolnego odstąpienia mogą być dobrowolne i wymuszone. Do dobrowolnych zaliczała współczucie wobec ofiary, żal, poczucie wstydu, świadomość amoralności działania. Wśród wymuszonych wymieniała bojaźń sprawcy przed zatrzymaniem w chwili popełnienia przestępstwa, utrata interesu w popełnieniu przestępstwa⁸.

Większość doktryny stała na stanowisku, że podstawą zwolnienia od odpowiedzialności karnej przy dobrowolnym odstąpieniu był brak znamion innego przestępstwa w działaniach osoby, która korzystała z dobrowolnego odstą-

---

⁶ Д.Е. Дядько, *Добровольной отказ от совершения преступления по советскому праву*: Автореф. Дисс. Канд. юр. Наук – Харьков, 1974, s. 7.

⁷ А. Сахаров, *Ответственность за приготовление и покушение. Добровольный отказ*, „Советская Юстиция” 1961, N 21, s. 10–12.

⁸ М.М. Ахедова, *К вопросу о мотивах добровольного отказа от совершения преступления до конца. Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью*, Ташкент 1986, s. 11–13.

pienia⁹. Koncepcji tej nie podzielał W. Iwanow, ponieważ takie podejście niedostatecznie realizowało jego zdaniem przepisy prawa o dobrowolnym odstąpieniu¹⁰. Da się je najprawdopodobniej wytłumaczyć treścią wspomnianego art. 16 KK 1960.

W doktrynie prawa radzieckiego podkreślano, że przy niezakończonym usiłowaniu dobrowolne odstąpienie zachodzi w chwili, gdy następuje zaprzestanie działań, czyli gdy osoba miała możliwość doprowadzenia swego zamiaru do końca i zaniechała jego realizacji. Kwestia dobrowolnego odstąpienia przy usiłowaniu zakończonym była już bardziej sporna. D. Diadko uważał, że przy tego rodzaju usiłowaniu dobrowolne odstąpienie jest możliwe, gdy dokonanie czynu i jego społecznie niebezpieczne skutki dzieli określony czas, podczas którego sprawca może jeszcze ukierunkować związek przyczynowo-skutkowy, przy czym jedynie poprzez działanie, a nie zaniechanie¹¹. Zgodnie z drugim podejściem dobrowolne odstąpienie nie jest możliwe przy usiłowaniu dokonanym, ponieważ sprawca w celu osiągnięcia celu przestępczego zakończył wszystkie działania, jednak skutek nie wystąpił niezależnie od jego woli, czyli z przyczyn niezależnych od sprawcy¹².

Lata dziewięćdziesiąte XX w. przyniosły dyskusję o potrzebie zmiany kodeksu karnego. Nie ominęła ona instytucji czynnego żalu i dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa. W Teoretycznym Modelu Kodeksu Karnego (dalej: MT KK) w art. 32 zawarto uzupełnienie przepisu o dobrowolnym odstąpieniu w odniesieniu do przepisu KK 1960 r. Nowatorskość tej poprawki polegała na tym, że przepis wprowadzał definicję normatywną dobrowolnego odstąpienia oraz wprost wyrażał społeczne znaczenie tej instytucji jako podstawy zwolnienia osoby od odpowiedzialności karnej za zaniechanie kontynuowania działań przestępczych. Wyróżniono dwa rodzaje dobrowolnego odstąpienia: 1) zaprzestanie przygotowania i usiłowania popełnienia przestępstwa w danych okolicznościach, przy świadomości sprawcy dotyczącej możliwości kontynuowania działania zmierzającego do dokonania określonego przestępstwa; 2) zapobiegnięcie wystąpieniu szkody, w przypadku gdy wszystkie działania zakończono i sprawca zdawał sobie sprawę z możliwości doprowadzenia przestępstwa do końca¹³.

---

⁹ Н.Ф. Кузнецова, *Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву*: Автореферат дисс. Канд. Юрид. Наук – Москва 1953, s. 5–6.

¹⁰ В.Д. Иванов, Ростов на Дону, 1994, s. 36.

¹¹ Д.Е. Дядько, *Добровольной отказ...*, s. 113.

¹² И.С. Тишкевич, *Понятие приготовления и покушения в советском уголовном праве*: Автореферат. Дис. Кандит. юр. Наук – Минск 1952, s. 163.

¹³ Ten rodzaj dobrowolnego odstąpienia, który jest bardzo zbliżony do modelu przyjętego w polskim KK, nie został włączony przez ustawodawcę RF do KK RF z 1996 r.

Spore zmiany nastąpiły też w instytucji czynnego żalu. W projekcie ustawy karnej z 1994 r., w rozdziale II *Zwolnienie od odpowiedzialności karnej*, zamieszczono przepis dotyczący czynnego żalu. Sam tytuł rozdziału wskazuje, że autorzy pragnęli ująć czynny żal jako podstawę do zwolnienia z odpowiedzialności karnej na równi z innymi okolicznościami będącymi podstawą do tegoż zwolnienia.

Art. 76 niniejszego projektu wyszczególniał również dwie cechy dobrowolnego odstąpienia – dobrowolność i ostateczność. Próbowano w ten sposób umocnić stanowisko, że możliwość dobrowolnego odstąpienia trwa jedynie do momentu dokonania przestępstwa, i postawić stanowczą granicę pomiędzy dobrowolnym odstąpieniem a czynnym żalem. W art. 76 ust. 3 projekt ten przewidywał specyficzne wymogi niezbędne do spełnienia dobrowolnego odstąpienia przez sprawcę kierowniczego, podżegacza i pomocnika. Sprawcy ci powinni byli nie tylko zaprzestać realizacji czynu zabronionego, ale i nie dopuścić do doprowadzenia przestępstwa do końca przez współuczestników, np. poprzez zawiadomienie organów państwowych. Analogiczna konstrukcja została zawarta w projekcie z 1996 r. Określenie dobrowolnego odstąpienia w MT KK znalazło swoje odzwierciedlenie w art. 33 ust. 1 KK RF z 1996 r.¹⁴

Dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa w Kodeksie karnym z 1996 r.

Zgodnie z treścią art. 31 ust. 1¹⁵, wskazanego na początku niniejszego rozdziału, za dobrowolne odstąpienie od przestępstwa uznaje się zaprzestanie przez sprawcę przygotowania albo zaprzestanie lub zaniechanie działań skierowanych

---

¹⁴ А.И. Ситникова, *Неоконченное преступление и его виды: Монография*, Москва 2003, s. 63–64.

¹⁵ Art. 31 (1) Za dobrowolne odstąpienie od dokonania przestępstwa uznaje się zaprzestanie przez osobę przygotowania do dokonania przestępstwa lub też zaprzestanie działania (zaniechanie) skierowanego bezpośrednio na dokonanie przestępstwa, jeżeli osoba zdawała sobie sprawę z możliwości dokonania przestępstwa. (2) Osoba nie podlega odpowiedzialności karnej za przestępstwo, jeśli dobrowolnie i ostatecznie odstąpi od jego dokonania. (3) Osoba, która dobrowolnie odstąpi od dokonania przestępstwa, podlega odpowiedzialności karnej w przypadku, gdy faktycznie dokonane działanie zawiera w sobie znamiona innego typu czynu zabronionego. (4) Sprawca kierowniczy i podżegacz nie ponoszą odpowiedzialności karnej w sytuacji, gdy w odpowiednim czasie zawiadomią organa państwowe lub też podejmując innego rodzaju działania, zapobiegną dokonaniu przestępstwa przez sprawcę bezpośredniego. Pomocnik nie podlega odpowiedzialności karnej w przypadku podjęcia wszystkich zależnych od jego osoby działań w celu niedoprowadzenia do dokonania przestępstwa. (5) Jeżeli działania sprawcy kierowniczego i podżegacza, przewidziane w ust. 4, nie doprowadziły do zapobiegnięcia dokonania przestępstwa przez sprawcę bezpośredniego, to działania te mogą być uznane przez sąd za okoliczności wpływające na złagodzenie kary (tłum. własne autora).

bezpośrednio na realizację przestępstwa, jeśli osoba zdawała sobie sprawę z możliwości doprowadzenia przestępstwa do końca.

Pojęcie dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa do dziś budzi ogromne kontrowersje. Część teoretyków rozpatruje tę instytucję jako rodzaj przestępstwa niezakończony – niedoprowadzonego do końca z woli samego sprawcy (A. Kozłow), inni upatrują w niej okoliczność wyłączającą społeczne niebezpieczeństwo działania (I. Sulicki), a jeszcze inni widzą w dobrowolnym odstąpieniu okoliczność wyłączającą odpowiedzialność karną (A. Wasilewski), ostatni pogląd kwalifikuje dobrowolne odstąpienie jako czynność mającą marginalne znaczenie dla samego przestępstwa (W. Swierczkow).

Wszystkie te stanowiska zostały poddane krytyce przez A. Pudowoczkiną, który wykazywał wadliwość uznania dobrowolnego odstąpienia za niezakończone przestępstwo lub też za podstawę do zwolnienia z odpowiedzialności karnej, ponieważ przy dobrowolnym odstąpieniu nie ma samego przestępstwa i co za tym idzie, brak też odpowiedzialności karnej. Wspomniany autor uważał również, że nie sposób zgodzić się z twierdzeniem, że dobrowolne odstąpienie jest działaniem mało znaczącym, ponieważ zaprzestaje jako takie działania przestępczego. A. Pudowoczkin nie zgadzał się ponadto z opinią, że dobrowolne odstąpienie jest czynnikiem wyłączającym bezprawność działania sprawcy, ponieważ nie jest ono skierowane na usunięcie szkody lub też ochronę interesów chronionych prawem. A. Pudowoczkin wraz z N. Kuzniecowa oraz K. Pańkova opowiadają się za innym rozwiązaniem¹⁶. Autorzy ci podkreślają, że dobrowolne odstąpienie jest całkowicie osobnym działaniem, które nie zawiera w sobie przygotowania, usiłowania i odmowy dokonania. Argumentują to tym, że w związku z zaprzestaniem działań przez sprawcę samo działanie sprzed odstąpienia traci cechy przygotowania lub też usiłowania. Wynika stąd, że działanie skierowane na dokonanie przestępstwa następnie zatrzymane dobrowolnym odstąpieniem przestaje być zawinionym i nie niesie ze sobą niebezpieczeństwa społecznego. Stanowisko tych autorów jest przyjmowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego¹⁷.

Dobrowolne odstąpienie jest podstawą zwolnienia od odpowiedzialności karnej jedynie w stosunku do działania, którym sprawca zmierzał do dokonania przestępstwa. Jednakże osoba odpowiada za przestępstwo, które zrealizowała przy zmierzaniu do dokonania przestępstwa przerwane dobrowolnym odstąpieniem.

Dobrowolne odstąpienie od dokonania przestępstwa zachodzi, gdy występują cechy, które są też podstawą do wykazania granic pomiędzy dobrowolnym odstąpieniem a przestępstwem niezakończonym:

---

¹⁶ Ю.Е. Пудовочкин, *Учение о преступление: избранные лекции*, Москва 2009, s. 132.

¹⁷ Бюлетень Верховного Суда РФ 2004, N 3.

1. Przygotowanie lub usiłowanie dokonania przestępstwa

Ta cecha nie daje jednak podstaw do ustanowienia granicy pomiędzy dobrowolnym odstąpieniem a przestępstwem niezakończonym, ponieważ ostatnie zawiera również przygotowanie i usiłowanie. Różnica jednak polega na tym, że przy dobrowolnym odstąpieniu osoba z własnej woli zaprzestaje własnych działań, a przy niezakończonym działaniu przestępcze ustaje z przyczyn niezależnych od sprawcy. W doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się, że dobrowolne odstąpienie zachodzi, gdy nie jest wymagane oddanie się w ręce organów policji po tym, jak się odstąpi dobrowolnie od popełnienia przestępstwa.

2. Wczesność odstąpienia

Cecha ta oznacza, że zaprzestanie działań przez sprawcę po realizacji swego zamiaru może być uznane za dobrowolne odstąpienie jedynie w przypadku działania sprawcy, które nie zawiera znamion dokonanego przestępstwa. Doktryna rosyjskiego prawa karnego zgodnie przyjmuje, że dobrowolne odstąpienie jest możliwe tylko na etapie przygotowania i niezakończonego usiłowania. Stanowisko to znajduje wyraz również w orzecznictwie. Sąd Najwyższy w swoim orzeczeniu wskazał, że słów L. „Koniec, już więcej nie mogę” nie sposób zakwalifikować jak dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa, ponieważ L. poczynił wszelkie działania zmierzające do pozbawienia życia B. poprzez zadawanie uderzeń kamieniem, odłamkiem betonu, poprzez duszenie metalowym prętem – wykonał polecenie M. o zabiciu B. „szybko”. Po wszystkim M. wręczył L. nóż i nakazał przeciąć jej żyły. L. wykonał polecenie M. Sąd wskazał, że nie sposób na podstawie powyższych okoliczności stwierdzić, że brak skutku w postaci śmierci był spowodowany okolicznościami niezależnymi od woli sprawców, i nie sposób uznać ich czynów za dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa. M. i L. napotkali na pewne przeszkody, które uniemożliwiły uznanie ich działań za dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa. Wczesność odstąpienia jest ważnym kryterium jego odgraniczenia od przestępstwa niezakończonego¹⁸.

3. Dobrowolność odstąpienia

Cecha ta wskazuje, że osoba zaprzestaje realizacji zamiaru przestępnego z własnej woli. Przyczyny odstąpienia nie są ważne. Statystyki mówią, że najczęściej powodami dobrowolnego odstąpienia są: strach przed ujawnieniem (34 proc.), współczucie względem ofiary (8–14 proc.), strach przed odpowiedzialnością karną (10–19 proc.)¹⁹. Dobrowolność polega na tym, że osoba zaprzestaje działania lub porzuca zamiar jego realizacji przy świadomości możliwości

¹⁸ *Определение Судебной коллегии Верховного Суда РФ № 78–098–38 по делу Мальшева и Лебедева* Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации 1999, http://www.vsrfl.ru/vscourt_detail.php?id=3300 (dostęp: 19.12.2015).

¹⁹ Ю.Е. Пудовочкин, *Учение...*, s. 136.

doprowadzenia przestępstwa do końca. Odstąpienie uznaje się za dobrowolne również w sytuacji, gdy osoba sądzi, że może doprowadzić przestępstwo do końca, a w rzeczywistości takiej możliwości nie ma. Nie jest dopuszczalne uznanie odstąpienia za dobrowolne, jeżeli osoba zaprzestaje działań po tym, jak się dowiedziała o możliwości zatrzymania przez organy ścigania na miejscu przestępstwa.

4. Ostateczność odstąpienia

Cecha ta oznacza, że osoba nie odstąpiła od swego działania na pewien czas, lecz ostatecznie i trwale zrzekła się dokonania przestępstwa²⁰.

Wymienione cechy dotyczą jedynie odstąpienia przy przestępstwie dokonywanym przez jednego sprawcę. Ustawodawca rosyjski przewiduje dodatkowe wymogi dla ważności odstąpienia względem osób będących podżegaczami, sprawcami kierowniczymi lub pomocnikami. Podstawowym wymogiem jest, ażeby wszyscy współuczestnicy, a nie tylko sprawca bezpośredni, podjęli wszelkie działania mające na celu odwrócenie popełnienia przestępstwa. Sprawca kierowniczy i podżegacz nie podlegają odpowiedzialności karnej z racji dobrowolnego odstąpienia jedynie w przypadku zawiadomienia organów ścigania o działaniach przestępczych lub też gdy w inny sposób doprowadzą do zapobiegnięcia całkowitej realizacji znamion typu czynu zabronionego. Jeśli ich działania nie doprowadzą do zapobiegnięcia przestępstwu, nie można uznać, że wypełnili warunki instytucji dobrowolnego odstąpienia. W takiej sytuacji sąd może jednak wziąć ich działania pod uwagę jako okoliczność łagodzącą. Pomocnik nie podlega odpowiedzialności karnej, gdy podjął wszelkie działania od niego zależne mające na celu zapobiegnięcie przestępstwu, przy czym skorzysta on z dobrodziejstw instytucji dobrowolnego odstąpienia, nawet jeżeli nie zdoła zapobiec dokonaniu przestępstwa.

Czynny żal w Kodeksie karnym z 1996 r.

Oprócz dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa KK RF z 1996 r. zawiera w art. 75²¹ instytucję czynnego żalu.

Kodeks karny z 1960 r. nie przewidywał tego rodzaju zwolnienia od odpowiedzialności karnej, upatrując w czynnym żalu jedynie okoliczność wpływającą

---

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Art. 75 (1) Osoba, która popełniła lekkie lub średniej ciężkości przestępstwo po raz pierwszy, może być zwolniona z odpowiedzialności karnej, jeśli po popełnieniu przestępstwa dobrowolnie oddała się w ręce policji, przyczyniła się do wykrycia oraz wyjaśnienia przestępstwa, naprawiła wyrządzoną na skutek popełnionego przestępstwa szkodę oraz na skutek czynnego żalu przestała być niebezpieczna dla społeczeństwa. (2) Osoba, która popełniła przestępstwo innego rodzaju, zostaje zwolniona od odpowiedzialności karnej jedynie w przypadkach przewidzianych w odpowiednim przepisie *Części szczególnej* niniejszego Kodeksu (tłum. własne autora).

na złagodzenie kary. Od wejścia w życie w 1997 r. nowego Kodeksu karnego wraz z art. 75 o nowej treści jedynie w roku 2005 zwolniono od odpowiedzialności karnej na podstawie czynnego żalu ponad 23,1 tys. osób²².

Sprawca mógł skorzystać z instytucji czynnego żalu po spełnieniu pewnych warunków. Zgodnie z treścią art. 75 ust. 1 osoba może być zwolniona od odpowiedzialności karnej, jeśli po raz pierwszy popełniła przestępstwo lekkie lub średniej ciężkości oraz jeśli po popełnieniu przestępstwa dobrowolnie zgłosiła się do odpowiedniego organu i przyczyniła się do wyjaśnienia okoliczności popełnienia przestępstwa, naprawiła wyrządzoną szkodę albo w inny sposób załagodziła skutek przestępczy i po spełnieniu powyższych wymogów przestała być niebezpieczna dla społeczeństwa.

Pierwszym warunkiem zaistnienia instytucji czynnego żalu jest popełnienie przestępstwa przez sprawcę po raz pierwszy. Oznacza to, że sprawca nie może być uprzednio karany za popełnienie przestępstwa lub też zwolniony od odpowiedzialności za popełnienie przestępstwa albo być osądzony, nawet jeśli jego skazanie uległo zatarciu z upływem czasu. W postanowieniu Pełnego Składu Sądu Najwyższego Rosyjskiej Federacji z dnia 11 stycznia 2007 r. N 2 o praktyce wymierzania kary przez sądy Rosyjskiej Federacji wskazano, że za osobę, która po raz pierwszy popełniła przestępstwo lekkie lub średniej ciężkości, należy uznać sprawcę, który popełnił jedno lub kilka przestępstw, lecz nie był wcześniej ukarany za żadne z nich albo też wyrok skazujący nie nabrał mocy prawnej²³. Sprawca nie może skorzystać z instytucji czynnego żalu, jeśli podlegał wcześniej odpowiedzialności karnej za jakiegokolwiek przestępstwo i tym samym posiada status skazanego. Nie jest przy tym ważne, za jakie przestępstwo został skazany sprawca ani też jaką karę mu wymierzono.

Dodatkowym obwarowaniem jest charakter przestępstwa, które zostało dokonane przez sprawcę. Musi ono być przestępstwem lekkim lub średniej ciężkości, w innym przypadku zwolnienie od odpowiedzialności na podstawie czynnego żalu nie jest możliwe.

Zgodnie z art. 15 ust. 1 KK 1996²⁴ przestępstwo uznaje się za lekkie, jeśli grozi za nie kara nie wyższa niż dwa lata pozbawienia wolności. Natomiast pre-

---

²² *Общая характеристика судимости в Российской Федерации за 12 месяцев 2005 года*, <http://cdep.ru/index.php?id=112&item=80> (dostęp: 7.01.2016).

²³ *Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 11 января 2007 г. N 2 „О практике назначения судами Российской Федерации уголовного наказания”*, s. 20.

²⁴ Art. 15 (1) W zależności od charakteru i stopnia społecznego niebezpieczeństwa działania przewidzianego niniejszym Kodeksem, przestępstwa dzielą się na: lekkie, średniej ciężkości, ciężkie oraz szczególnie ciężkie. (2) Przestępstwami lekkimi są działania umyślne i nieumyślne, za popełnienie których najwyższa kara, przewidziana niniejszym Kodeksem, nie przekracza 2 lat pozbawienia wolności. (3) Przestępstwami średniej ciężkości są działania umyślne, za popełnienie których najwyższa kara, przewidziana niniejszym Kodeksem, nie przekracza 5 lat pozbawienia

stępstwo jest uznawane za ciężkie, jeśli maksymalna kara za jego popełnienie nie przekracza pięciu lat oraz gdy jest ono popełnione nieumyślnie i pociąga za sobą karę przekraczającą dwa lata pozbawienia wolności. W ust. 4 tego artykułu zawarto definicję przestępstwa ciężkiego, za popełnienie którego grozi kara pozbawienia wolności nieprzekraczająca lat dziesięciu. Ostatnim i najbardziej dotkliwym rodzajem przestępstwa jest przestępstwo szczególnie ciężkie, zagrożone karą pozbawienia wolności powyżej dziesięciu lat, karą dożywotniego pozbawienia wolności oraz karą śmierci.

Za kolejny obligatoryjny składnik czynnego żalu ustawodawca uznał pozytywne zachowanie się sprawcy po popełnieniu przestępstwa. Sprawca, aby spełnić ten wymóg, powinien oddać się w ręce odpowiednich organów, przyczynić się do wyjaśnienia okoliczności popełnienia przestępstwa, naprawić wyrządzoną szkodę lub w inny sposób zadośćuczynić ofierze za skutek przestępczy.

Oddanie się w ręce wspomnianych organów powinno nastąpić z własnej woli sprawcy, czyli nie może być skutkiem przymusu lub też zebrania wystarczającej ilości dowodów potrzebnych do jego skazania. Uważa się je za dobrowolne, gdy organa ścigania nie posiadały informacji o osobie, która popełniła dane przestępstwo, albo o samym przestępstwie. Ustawa nie uzależnia istnienia dobrowolności od motywów, którymi kieruje się sprawca przy oddaniu się w ręce odpowiednich organów.

Sprawca powinien również przyczynić się do wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy. Oznacza to, że musi on podjąć działania, które doprowadzą do całkowitego wyjaśnienia tych okoliczności. Przyczynieniem się będzie m.in.: wskazanie osób, które wraz ze sprawcą popełniły dane przestępstwo, wskazanie miejsca, w którym znajdują się narzędzia służące do popełnienia przestępstwa lub skradzione dobro, oraz inne czynności sprzyjające ustaleniu faktów dotyczących przestępstwa.

Zadośćuczynienie za wyrządzoną szkodę albo złagodzenie powstałych negatywnych skutków może przybrać zarówno formę rekompensaty pieniężnej, jak i wynagrodzenia w formie naturalnej, czyli przekazanie poszkodowanemu rzeczy o takiej samej wartości lub naprawienie rzeczy uszkodzonej itd. Za możliwe uznaje się również złagodzenie wyrządzonej szkody moralnej poprzez publiczne przeprosiny, sprostowanie nieprawdziwych informacji dotyczących poszkodowanego.

---

wolności oraz działania nieumyślne, za popełnienie których najwyższa kara, przewidziana niniejszym Kodeksem, przekracza 2 lata pozbawienia wolności. (4) Przestępstwami ciężkimi są działania umyślne, za popełnienie których najwyższa kara, przewidziana niniejszym Kodeksem, nie przekracza 10 lat pozbawienia wolności. (5) Przestępstwami szczególnie ciężkimi są działania umyślne, za popełnienie których niniejszy Kodeks przewiduje karę w postaci pozbawienia wolności od lat 10 lub karę surowszą.

Zwolnienie sprawcy od odpowiedzialności jest również uwarunkowane tym, że jego działania po popełnieniu przestępstwa powinny przekonać sąd, że nie stanowi on już niebezpieczeństwa dla społeczeństwa²⁵.

Po łącznym spełnieniu wszystkich warunków zawartych w art. 75 ust. 1 sąd może, choć nie jest zobowiązany, zwolnić sprawcę od odpowiedzialności karnej.

W art. 75 ust. 2 KK 1996 przewidziano możliwość zwolnienia osoby od odpowiedzialności karnej w związku z czynnym żalem przy przestępstwach ciężkich lub szczególnie ciężkich. Wskazuje on, że jest to możliwe jedynie w przypadkach wyjątkowych zawartych w odpowiednim przepisie *Części szczególnej*. Są nimi np. uprowadzenie człowieka, akt terrorystyczny, wzięcie zakładnika, założenie organizacji przestępczej, uzbrojonej formacji przestępczej lub udział w nich, łapówka komercyjna itd.

* * *

Zadaniem, które autor artykułu sobie postawił, było przedstawienie rozwoju tak ważnej instytucji prawa karnego, jaką jest czynny żal. Instytucja ta różni się częściowo od unormowań w tej materii zawartych w polskim kodeksie karnym. Z pewnością największą różnicą jest przyjęty w prawie rosyjskim podział na dobrowolne odstąpienie od popełnienia przestępstwa i czynny żal oraz warunki dotyczące zastosowania tych instytucji. Wybór prawa rosyjskiego był niezwykle trafny. Rozwój omawianych instytucji w rosyjskim prawie karnym podkreśla ich znaczenie dla każdego systemu prawa karnego. Na przykład początkowe stosowanie w Rosji czynnego żalu tylko do określonych spraw dotyczących szpiegostwa pokazało wartość tej instytucji dla państwa. Początkowy brak regulacji czynnego żalu i niezwykle ogólnikowy art. 16 KK 1960 dotyczący dobrowolnego odstąpienia od popełnienia przestępstwa w okresie obowiązywania oraz kardynalna zmiana w treści KK 1996 dobitnie odzwierciedlają ewolucję myślenia ustawodawcy, na którą wpływ miała zarówno praktyka sądownicza, jak i doktryna prawna. Wybór tych instytucji pokazał również zmiany ustawodawstwa karnistycznego, które wymogła zmiana ładu w Rosji.

Bibliografia

Назаренко Г.В., А.И. Сятникова, *Неоконченное преступление и его виды: Монография*, Москва 2003.

Тишкевич И.С., *Понятие приготовления и покушения в советском уголовном праве*: Автореферат. Дис. Кандит. юр. Наук, Минск 1952.

Иванов В., *Ответственность за покушение на преступление*, Караганда 1974.

---

²⁵ Кодексу Российской Федерации (постатейный) Под ред. А.В. Бриллиантова, Москва 2010, s. 195–198.

- Дядько Д.Е., *Добровольной отказ от совершения преступления по советскому праву*: Автореф. Дисс. Канд. юр. Наук, Харьков 1974.
- Схаров А., *Ответственность за приготовление и покушение. Добровольный отказ*, Советская Юстиция 1961, N 21.
- Ахедова М.М., *К вопросу о мотивах добровольного отказа от совершения преступления до конца. Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью*, Ташкент 1986.
- Кузнецова Н.Ф., *Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву*: Автореферат дисс. Канд. Юрид. Наук –Москва 1953.
- Иванов В.Д., *Провокие последствия добровольного отказа. Актуальные проблемы юридической науки и практики*, Ростов на Дону 1994.
- Таганцев Н.С., *Русское уголовное право*, Т. 2, Москва 1994.
- Анашкин Г.З., *Ответственность за измену Родине и шпионаж*, Москва 1964.
- Чубарев В.Л., *Общественная опасность преступления и наказания*, Киев 1982.
- Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 11 января 2007 г. N 2 „О практике назначения судами Российской Федерации уголовного наказания”.
- Пудовочкин Ю.Е., *Учение о преступлении: избранные лекции*, Москва 2009.
- Определение Судебной коллегии Верховного Суда РФ № 78–098–38 по делу Мальшиева и Лебедева* // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. 1999, http://www.vsrfr.ru/vscourt_detale.php?id=3300 (dostęp: 19.12.2015).
- Бюллетень Верховного Суда РФ* 2004, N 3.
- Бриллиантов А.В., Разумов С.А. *Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации* (постатейный) Под ред. А.В. Бриллиантова, Москва 2010.
- Общая характеристика судимости в Российской Федерации за 12 месяцев 2005 года*, <http://cdep.ru/index.php?id=112&item=80> (dostęp: 7.01.2016).

Streszczenie

Niniejszy artykuł traktuje o instytucjach dobrowolnego odstąpienia i czynnego żalu w rosyjskim prawie karnym. Poddano w nim analizie rozwój wskazanych instytucji w kodeksach karnych obowiązujących na terenie dzisiejszej Rosji od lat sześćdziesiątych XX w. Omawiane instytucje przebyły długą drogę ewolucji od praktycznej nieobecności w ustawie karnej do zupełnej regulacji w Kodeksie karnym Rosyjskiej Federacji z 13 czerwca 1996 r.

Najważniejszą cechą wyróżniającą prawo rosyjskie w tym zakresie jest podział instytucji dobrowolnego odstąpienia dotyczącej działań sprawcy przed dokonaniem przestępstwa oraz instytucji czynnego żalu, z której sprawca może skorzystać dopiero po dokonaniu przestępstwa.

Słowa kluczowe: dobrowolne odstąpienie, czynny żal, rosyjskie prawo karne, przestępstwo

INSTITUTION OF VOLUNTARY WITHDRAWAL FROM THE OFFENSE AND ACTIVE REPENTANCE IN RUSSIAN CRIMINAL LAW

Summary

This article concerns both institution of voluntary withdrawal from the offense and active repentance in Russian criminal law. This article analyzes the development of above mentioned insti-

tutions in criminal codes which were in force on the territory of Russia from 60th of XX century. Described institutions have come through a long and interesting route of development from practical absence in laws concerning criminal law to the complete regulation in Criminal Code of Russian Federation enacted in 13 of June 1996.

The most distinguishing feature of russian law in analyzed area is fact that division on voluntary withdrawal from the offense which is used on the stage of preparation and an attempt to commit a crime and an active repentance used when the crime is already committed.

Keywords: voluntary withdrawal, from the offense and active repentance, Russian criminal law